

4. Mint minden primitív fejlődésű büntetőjogban, az erdélyiben is a személy védelme elenyészően gyenge a vagyon védelmével szemben. A főbenjáró ítéletnek a vagyon elleni delictumok széles területén való belterjes alkalmazása ezzel szemben az emberi élet, testi épség, szabadság és becsület ellen irányuló cselekmények hol teljes criminalisatio nélkül való hagyása, hol pedig azoknak osztályok szerinti nagyon is mostoha keretekben történő szabályozása, hű képet ad e kor erkölcsi és szociális értékítéletéről.

5. A rendi különbségek szerint tagolt Erdély büntetőjoga egymástól két különálló részre oszlik: a nemes emberek és nem nemes emberek büntetőjogára. De azért, mint Werbőczy hangsúlyozza, a nemesség egymagában még nem mentesít: "... a nemesi szabadság és kivételes előjog senkit a fogságtól szabaddá nem tesz, sem a gonosz tettéért járó büntetéstől és meglakoltatástól nem mentesít, sőt inkább kárhozzát, mert az erény, mely az igaz nemességnek alapja, az parancsolja, hogy mindenki becsületesen éljen és senkit se bántson" (Hk. II. ó8. c. 3. §.).

6. Bár a régi erdélyi büntetőjog büntetési rendszere a rideg megtorlás talajából fakad, emberiesség szempontjából méltán kiállja a versenyt az akkori külföldi büntetőjogokkal. Sőt a testcsönkítő büntetések lassú visszaszorításával (Hk. III. 20.), illetőleg majd teljes eltörlésével (1791:XXXVIII. t.-cikk) e téren nem egyet messze felül is múl.

(Különlenyomat a "Büntetőjogi dolgozatok" c. műből. Wessely és Horváth könyvnyomda, Pécs, 1914.)

A büntetőjog rendszerének alapja, amint láttuk, a bűncselekményben és a hozzáfűződő jogi következményében: a büntetés és biztonsági rendszabályban adódik.

A bűncselekmény dogmatikai konstrukciója azonban a rendszernek a főpillére.¹

A filozófia s a büntetőjogtudomány fejlődése között szoros kapcsolat a büntetőjog fejlődéstörténetének egész folyamata alatt visszanyomozható. De azért a büntetőjog fejlődésének egyetlen területén sem volt a filozófiának nagyobb a kihatása, mint a büntetés tanában. És eme hatás a büntetés lényegének kutatásával hosszú időn keresztül érezhető a büntetés fogalmának jogdogmatikai kiépítésében is.

Mikor a klasszikus büntetőjog első alapjai megszilárdulnak, a büntetés jogalapjának kérdése már pompás természetfilozófiai rendszerekből kinövő elméletekben nyert az igazságosság alapp princípiumán filozófiai kimélyítést. Így természetesen a klasszikus filozófián táplálkozó büntetőjog egész büntetés tana az abszolút igazságossági elv nyugvópontja körül kristályosodik ki. Ez abszolút elméletek pedig a büntetés céljává: a megtorlást emelik, minthogy a büntetés: az a malum passionis quod infligitur propter malum actionis. A büntetés tehát viszonzása a tettes által okozott rossznak, s mint ilyen a megbillentett jogrend helyreállítója. Majd pedig a fejlődés folyamán a megtorlásnak jus talionis elvén nyugvó primitív fogalma, amely még Kant filozófiájában a maga eredeti színelben mutatkozik, lassan-lassan mind jobban elszíntelenedik. De a hegeli gondolatkör is a büntetésnek: Negation der Negation des Rechts-jogi kiegyenlítésével fokozatosan veszít eredetiségéből (l. Merkel-nél)², úgyhogy a klasszikus büntetőjogban visszanyomozhatóan látható az a fejlődési tendencia, mely a megtorlás büntetőjogi princípium elsorvadására és ennek helyén az általános megelőzés (generális preven-

1 Elhibázott éppen ezért Sauernek rendszere, aki a büntetés fogalmát emeli a rendszernek élére. A büntetés csak mint differentia specifica szerepelhet a többi jogág elhatárolásában. De előbb tisztázandó az, ami különleges tulajdonságával minden mástól elkülönül.

2 Tesar: Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens. 1907.

ció) elvének kialakulására vezet; vagyis amint Liszt³ írja: a megtorlás fogalma általános megelőzéssé gyengül, a quia peccatum helyébe a ne peccetur lép. És itt a klasszikus büntetőjog büntetésstanában egy cezura következik, mert ezen elmélet szerint nem az eredeti színezettségű megtorlás a cél, hanem az általános megelőzés, vagyis a büntetésben foglalt rosszal odahatni, hogy az állam polgárainak jogi öntudata emelkedjék. A büntetés tehát: a tettes által okozott rossznak hasonló rosszal való viszonzása.

A büntetés lényegéről a fejlődés folyamán változó filozófiai felfogás a klasszikus dogmatika büntetésfogalmi kiépítésében hűen tükröződik vissza. Mert, ha ezen elméletek bármelyikét is tekintjük, a büntetés magva, amint Stammler írja: "közvetlenül a jog ideájából levezetett tétel, az igazságosság ideájának egyik attribútuma".⁴ S így a büntetés dogmatikai konstrukciója nem is ölelhet magába mást, mint formális elemeket.

De a büntetés jogalapjának elméleti kutatása a szociál- utilitarisztikus filozófia hatása alatt más irányban is megindul; de korántsem az előbbihez hasonló filozófiai kímélyítéssel. Hatása múló jelentőségű maradt volna, ha a kriminológia eredményei nem juttatják a különös megelőzés (speciális prevenció) eszméjét diadalra. Vagyis a kriminalitás keletkezési tényezőinek etiológiai tanulmányozásával felfedett kriminogén források adnak létjogosultságot a spekulatív relatív elméleteknek, mikor a ható tényezők elleni küzdelemben a büntetés célkitűzését abban szabják meg, hogy a büntetett a jövőben lehetőleg újabb bűncselekményt ne kövessen el. S eme célt a büntetettek különféle osztályaival szemben: majd a javítással, majd az elrettentéssel, majd az ártalmatlanítással, illetve mesterséges kiválasztással igyekeznek elérni.

S így járul a büntetés jogalapjának új megállapításával a klasszikus büntetésfogalom konstrukciójának formális elemeihez új alkatelem, mely már nem tartozik a jog ideájából levezetett "Sollen", hanem a társadalomvédelem ideájából levezetett "Sein" világához. Így egészül ki a klasszikus büntetési formális fogalom a spekulatív relatív elméletek tartalmi elemeivel.⁵

A klasszikus büntetésfogalom zárt normatív építménye kezdetben mereven zárkózott el a gyakorlati szükségletekkel számoló, a büntetés fogalmának kitágítására irányuló minden kriminálpolitikai behatástól.

De a cselekmény klasszikus büntetőjogi reális értékelésén alapuló generálprevenciós tartalmú büntetés azokat a szükségleteket, melyeket a gyakorlati jogélet támasztott, csak részben tudta kielégíteni. Miért is a büntetettek tekintélyes csoportjaira teljesen hatástalan maradt. Így kezd egyre bizonytalanabbá válni a jogrend a klasszikus kódexek területein, s ezzel kapcsolatban egyre hangosabban megnyilvánul az óhaj egy tökéletesebb büntetési taktika iránt.

A fiatakorúak és visszaesők bűnügyi statisztikájának utolsó fél évszázadra eső rohamos emelkedése egyfelől, új büntetett típusok kialakulása másfelől a klasszikus iskolát is meggyőzték az eddiginél hatékonyabb társadalmi védekezés szükségességéről. De a büntetettek "état dangereux"-jével szemben való védekezés már nem tartotta összeférhetőnek a büntetés lényegével, s így konstruálta meg a büntetéstől különböző, a társadalom védelmét biztosító szabályok (biztonsági rendszabályok) fogalmát.

Míg tehát a büntetést pótló rendszabályok felvételével közvetve elismerte a büntetés klasszikus fogalmának elavult voltát, addig a leghevesebben tiltakozott a büntetés fogalmának kibővítése ellen. És megindult a széleskörű kísérlet a büntetés és rendszabály bifurkációs rendszerének elméleti igazolására.

A büntetés és biztonsági rendszabály éles fogalmi elhatárolására irányuló törekvés azért még korántsem jelenti a klasszikus büntetésstan megmentését, mert a tiszta klasszikus irány büntetése: a megtorló gondolatkörön nyugvó elrettentési cél minél tökéletesebb megvalósítása.⁶ Az új rendszabályok pedig egyfelől a büntetettek bizonyos csoportjainál a javítást (innen a mesures d'assistance, vagy mesures d'adaptation terminológiája), másfelől a közveszélyesekkel szemben a társadalom biztosítását (mesures de défense sociale vagy de sureté) igyekeznek keresztülvinni. A bifurkáció tehát már magában — mondhatjuk Liszttel — az új irányok mindkét főkövetelménye tartalmi elismerését jelenti.⁷

6 Ezért hangsúlyozta olyan nagyon még legutóbb is Birkmeyer: "... dass wir in der Spezialprävention lediglich eine unselbständige Nebenwirkung der Strafe anerkennen können, die nicht angestrebt werden darf, als die Vergeltungsfunktion der Strafe erlaubt und mit sich bringt." Schuld und Gefährlichkeit. 1914. 177. l.

7 Liszt: Lehrbuch. 1910. 93. l.

3 Liszt: Lehrbuch. 1922. 24. kiadás. 24. lap.

4 Stammler: Theorie der Rechtswissenschaft. 1911. 259 és köv. l.

5 L. Hasonlóan Hessen: Logos. 1914. 5. l.

De másfelől még mindazok a törekvések, melyek a büntetés és biztonsági rendszabály fogalmi elhatárolására irányultak, hajótöréssel végződtek. Mert ma már csak a túlzó klasszikus felfogás és ezen kinőtt kódexek alapján áll meg azon határválasztó, melyet Birkmeyer a büntetés és biztonsági rendszabály között von meg a következően: "Strafe ist Vergeltung und damit Repression und wird zum Zweck der Vergeltung verhängt, die sichernden Massnahmen aber sind Behandlung und präventiver Natur und werden zum Zwecke der Sicherung ergriffen".⁸ De már az új klasszikus irány felfogása szerint, mely a büntetés társadalombiztosító feladatkörét egyre jobban elismeri, s a kriminológia eredményeit értékesítő törvényalkotások, illetve tervezetek alapján, melyekben egész sora vonul fel szemünk előtt az ún. vegyes természetű (melyek épp annyira büntetés, mint biztonsági jellegűek) szabályoknak: az az állítás, hogy a büntetés represszió, a biztonsági rendszabály prevenció, tarthatatlan.⁹ Mert, ha a büntetést és biztonsági rendszabályt összehasonlítjuk, nem találunk köztük semmiféle lényegbeli megkülönböztető kritériumot.

Lássuk kissé közelebről.

Így mindjárt szembetűnő közös sajátáguk, hogy a) mindkettő lényegére joghátrány, "hogy in abstracto az állam a büntetést malumnak szánta, a biztonsági intézkedést nem, az a gyakorlati elhatárolás lehetetlenségét meg nem cáfolja".¹⁰ Továbbá b) a biztonsági rendszabály alkalmazási előfeltétele is rendszerint valamely elkövetett bűncselekmény fennforgása, mert a tettes közveszélyességének legfőbb szimptomája éppen a már elkövetett bűncselekmény; c) a biztonsági rendszabály éppúgy, mint a büntetés: törvény által előre megállapított, meghatározott törvényes előfeltételek mellett büntető bíróság által kiszabott joghátrány.

Látzólagos különbségek a büntetés és biztonsági rendszabály közt: azok céljában, alkalmazási feltételében, módjában és eszközeiben mutatkozik.

Céljában: a klasszikus büntetőjog büntetési célja — amint már láttuk — az elrettentésben merül ki. De már nem így az új klasszikus büntetési teória szerint. Ez már a célgondolatot a megtorló gondolatkörrel igyekszik harmóniába hozni. Vezérelvként pedig mindinkább a társadalmi védelmi gondolat kezd kidomborodni.

De az alkalmazási feltétel szempontjából sincs lényegbeli válaszfal. Mert míg egyfelől az az állítás, hogy a büntetés alkalmazásának előfeltétele a bűnösség, a biztonsági rendszabálynak a közveszélyesség, tarthatatlan, hisz a biztonsági rendszabály éppúgy köthető a bűnösség vagy a bűnösség és közveszélyesség előfeltételéhez, másfelől azonban a tételes jog szintén ismer büntetést bűnösség nélkül (l. a preterintencionális cselekmények csoportját és a sajtótörvény fokozatos felelősségi rendszerét). Végül, mi az alkalmazás módját, illetve eszközeit illeti, nem áll meg azon állítás, hogy a biztonsági rendszabály mindig határozatlan tartamra szól¹¹ céljához és lényegéhez képest. Mert a javító, nevelő rendszabályoknak (mesures d'assistance) éppen benső természetüknél fogva legtöbb esetben előre meghatározott időtartamra kell korlátozódnok, mert, ha bizonyos időn belül a velük elérni kívánt cél nem valósul meg, úgy azok céltalansága bebizonyosodott. De a büntetés, mint legszemélyesebb szolgáltatás sem állítható ellentétbe a biztonsági rendszabállyal. Mert míg egyfelől a biztonsági rendszabály nagy általánosságban mindig a tettes személyére vonatkozik, addig viszont a tételes jog is megengedi a büntetés alkalmazását idegen személyekre (pl. Btk. 53. §. Kbt. 27. §). Objektív súly hiányában a biztonsági rendszabály nélkülözi a szükséges mértéket — állítják a klasszikusok. A közvetítő irány szerint azonban már ez sem lehet differenciáló szempont, mert a büntetés meghatározásánál nem a cselekmény által külvilágban előidézett reális változás: a kizárólag mértékadó szempont, hanem az individualizáció szabállyal jutnak előtérbe. Ez értékelés alapján pedig a tettes egyénisége, melyből a bűnösség fakad — mint Vámbéry helyesen mondja — "figyelmén kívül nem hagyható a így a jogsérelem quantumában adott egyébként is problematikus mérték megdől, viszont a mértéket tekintve semmi különbség nincs az életfogytig tartó fegyház-büntetés és a gyógyíthatatlan elmebeteg örökös őrizetben tartása között".¹²

Büntetés és biztonsági rendszabály közötti fogalmi elhatárolás, amint látható, eleddig még nem sikerült. De a büntetés lényegéről való helyes felfogás ily lényegbeli differenciáció keresztülvitelének lehetőségét a principio tagadóba veszi. A kriminológiai irány hatása alatt ma már tisztázódott a kérdés büntetőjogi alapfogalmak fejlődése tekintetében. A klasszikus büntetőjog kizárólag normatív módszertani felfogása ridegen zárkózik el minden változás elől; de az élőintézmények benső

8 Birkmeyer: Strafe und sichernde Massnahmen. 1910.

9 L. Delaquis: Die Umbildung des Strafbegriffs im modernen Kriminalrecht. Zeitschrift XXXII. k.

10 Vámbéry: Büntetőjog. 55. l.

11 Finkey: Tankönyv. 371. l.

12 Vámbéry: Büntetőjog. 56. l.

fejlődésre képes ereje a külső hatások alatt, ott, ahol a forma útjában áll, azt áttöri, s ilyenkor a fejlődés folyamatát megértő, e folyamattal párhuzamosan haladó jogtudomány feladata az ahhoz alkalmazkodó új jogdogmatikai konstrukciók felépítése.

A büntetés klasszikus fogalma sem egy élettelen jelenség örök időkre szóló dogmatikai szerkezete. Hisz a fejlődés nagyon is hosszú, míg a tisztán ösztön alapján nyugvó primitív társadalmi bosszú, illetőleg a taliós vérbosszú előbb kompozíciós büntetéssé szelídül, s míg ismét ebből annyi cikk-cakk vonalú fejlődés után végül a közhatalmi büntetés eszméje kicsírázik.

A klasszikus büntetőjog e fejlődés előtt huny szemet, mikor büntetéstanát befejezett, lezárt egésznek gondolja. És nincs tekintettel az ember általános biofiziológiai fejlődésére, az ösztön-emberből az értelmi-ember kialakulására.

A bosszú fejlődéstörténeti jelentőségét el nem vitathatjuk. "Az ember lelkébe plántált bosszú ösztöne nélkül — írja találóan Herold — a gyenge soha nem mert volna az erősebb túlkapásaival szembeszállni, hanem a tirannus előtt fejét alázatosan hajtotta volna meg; az emberi méltóság és emberi jogok fogalma soha nem hajnalodott volna. De az ösztön missziója beteljesedett."¹³ Beteljesedett, mert az ma már céltalanná vált. Miként az értelmi erők veszik át a jogélet minden terén a vezető szerepet, akként a büntetőjogban is, mert a primitív ösztönök a biológiailag magasabb fejlettségű egyének által alkotott differenciáltabb társadalmakban régi hivatásuknak meg nem felelhetnek.

Az ösztönszerű büntetésből így alakul ki a célszerű büntetés fogalma. Azáltal ui., hogy a bűnt megtorló reakcióhoz bizonyos oly eredmények fűződnek, melyek kívánatosnak mutatkoztak, ez eredményeknek célképzetté való alakulásával, a kezdetleges ösztönszerű cselekvés célszerű cselekvéssé alakult át.¹⁴ E fejlődéssel szemben a klasszikusok azonban a bosszú ösztönének örökéletűségét hirdetik, mikor a megtorláshoz, mint a büntetés céljához mereven ragaszkodnak. A klasszikus büntetőjog szerint azért a büntetés egész fejlődése nem más, mint az igazságtalan megtorlásnak igazságos megtorlássá való átváltozása: "Die ungerechte Vergeltung als welche uns die Rache sich darstellt, ist in der Strafe zu gerechten Vergeltung

13 Herold: Bemerkungen über das Rechtsprinzip der Zweckstrafe. Zeitschrift XII. k.

14 L. Tesar: im. 275. l. Liszt: Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe. Zeitschrift XIII. k. Sichert: Vergeltungsstrafe und Zweckstrafe. Zeitschrift XXVII. k.

geworden" — mondja Birkmeyer.¹⁵ Az ösztönszerű megtorló büntetés a fejlődés folyamatán lassanként mindinkább tudatos célbüntetéssé alakul át, — hirdeti ezzel szemben a fejlődés vonalát megértő kriminológiai irány nevében Liszt.

A büntetés klasszikus fogalma a kriminológia hatása alatt e cél- gondolat centripetális erejénél fogva tehát egyre jobban és jobban fog kiterjedésében gyarapodni. A javítás, nevelés, ártalmatlanítás és mesterséges kiválasztás, in synthese: a társadalombiztosítás feladatának megoldására lesz egyre alkalmasabb formai kiterjedése és tartalmi gazdagodása következtében. A neo-klasszicizmus minden bifurkációs kísérlete egy: a büntetés fejlődésének meggátolásával, vagy mint Finkey helyesen mondja, a büntetés fogalmának megmerevítésével.¹⁶

Mint minden kérdés tudományos vizsgálatánál, úgy ennél is szigorúan elhatárolandó a tisztán elméleti szempont a politikai látszógtól. Ez utóbbiból, vagyis de lege ferenda amennyire kézenfekvő: a büntetés és biztonsági rendszabály bifurkációs rendszere (ezt követik az összes modern büntető tervezetek), s amint e szempontból a legközelebbi fejlődés ideálja épp a mesures de la défense sociale büntetéstől külön rendszerű legális feldolgozásban áll, addig tisztán tudományos látszógból minden ilyen elhatárolási kísérlet egyet jelent a büntetés több évszázados fejlődésének meg nem értésével.¹⁷

15 Birkmeyer: Schutzstrafe und Vergeltungsstrafe. Gerichtsaa. 67. k.

16 Finkey: Tankönyv. 372. l.

17 Csak így érthető, mikor Liszt a büntetés és biztonsági rendszabály viszonyát két egymást metsző körrel szemlélteti s csak a fejlődés irányát húzza ki Vámbéry, mikor odanyilatkozik, hogy idők folyamán az egymást metsző körök önálló része mindinkább kisebbedik. S a tiszta tudományos értékelés alapján mondhatjuk — még mindig a kör szemléltető példájánál maradván —, Aschaffenburggal, hogy a biztonsági rendszabály tágabb, a büntetés szűkebb kör, vagy más szavakkal a büntetés nem más, mint biztonsági rendszabály. "Részemről a büntetés nevelő jellegét — írja Aschaffenburg — éppoly kevésbé tagadom, mint elrettentő tulajdonságát. Egyik büntetemenél ez, a másiknál az a hatás fog túlsúlyra kerülni. De ha valamelyes használható hatása egyáltalán mutatkozik, az csak abban állhat, hogy a büntetés a büntetett egyéniségében bizonyos változást létesít és ezzel annak további támadásai elől megvédi; de az is lehetséges, hogy a várt eredmény elmarad, akkor legalább a büntetés kiállításának időtartamára a gonosztevőtől biztosítva vagyunk. Ha tehát erre az álláspontra helyezkedünk — és hiszem, hogy ez teljesen logikus — úgy a büntetést is biztonsági rendszabályként kell felfognunk." Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. 1910.

A fejlődés előtt huny szemet ezért az a felfogás, mely a büntetés és biztonsági rendszabály megkülönböztetésénél míg az absztrakt szemléleti mód alapján a kettő között kvalitatív határvonalat igyekszik húzni, addig a konkrét szempontjából a kettő identitását hirdeti.¹⁸ A két egymástól elváló felfogás sohasem juthat el a büntetés történeti fogalmi kialakulásán át a büntetés jogdogmatikai egységes fogalmához.

A büntetés fogalmi konstrukciója csakis a történeti büntetés fogalmából indulhat ki, amikor tekintettel annak tartalmi elemeire, ezeknek szilárd foglalatot a jog normatív elemeiből nyer. Vagyis a büntetés történeti kialakulását szem elől nem tévesztő, helyes jogdogmatikai felfogás szükségképpen vezet a büntetés tartalmi és alaki elemeinek ama szintéziséhez, mely a büntetés igazságossági és hasznossági kritériumaiból tevődik össze, amit Schmidt találóan úgy fejez ki, hogy a büntetés: tartalmilag megtorlás, hatásában pedig megelőzés.¹⁹ Közelebről tehát valamennyi alkatelemét felölelően: az állam által a bűncselekmény alanyára a cselekmény elkövetése előtt megállapított, s a büntetőbíróóságok által kiszabott erkölcsi rosszalló értékítéletet tartalmazó és társadalmi védelmi célt szolgáló joghátrány.

(In: *A büntetőjogi alafogalmak módszertani kritikája. Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1926. 157-166. pp.*)

¹⁸ Sauer: im. 189. l.

¹⁹ R. Schmidt: Strafrechtsreform. 1912. 128. l.

Az átlagnívót túlszárnyaló izmos tehetségek működése kihatásaiban nem szorul kizárólag meghatározott szak művelőinek érdeklődésére, hanem gyakran a legszélesebb kör figyelmét is magára irányítja.

Török Aurél ezek közül való volt. Előadásában éppannyira bennrejtett a természettudósnak minden jellegzetes nagysága, mint a tudomány perifériáján túlterjeszkedő filozófus átfogó látóköre. De minket, kriminalistákat, nem ebből az általános emberi szempontból érintett közlebről hirtelen eltávozott nagy tudósnak halála és nem e látószögéből rójuk le igénytelen pár sorban a kegyelet adóját, hanem azért, mert ő volt Magyarországon egyike a legelsőeknek, ki a bűnügyi embertant behatóan tanulmányozta és annak messze kiható jelentőségét felismerte.

Akkor, mikor még a kriminálantropológiát a lombrosoizmussal egy kalap alá helyezték s később, mikor a bűnügyi lélektan látszólag meddő eredményei következtében a lelkesedőket a csüggedés fogta el: nálunk Török Aurél volt az, ki külföldi neves kutatókat jóval fölülmúló alaposzággal mutatott reá egyfelől az anthropológiát, másfelől az apathikusok megsebezhető gyenge oldalaira. Török Aurél, mint kriminálantropológus is megmaradt szó igaz értelmében vett természettudósnak. Az ő kriminálantropológiájában a tetszetős teóriáknak éppoly kevésbé van helye, mint a még ki nem forrott általánosításoknak.

Török Aurél előtt bűnügyi embertani kutatásokkal hazánkban még csak Lenhossék (1878) foglalkozott: 16 súlyos gonosztevő koponyáján.

De Török Aurél volt az, ki figyelmét az új tudományágra közelebb ráirányította.

A bűnügyi embertanról vallott felfogását főleg "A bűnügyi embertanról" (Magyar jogászegyleti értekezések XXXIII. k.) "A Lombroso-féle bűnügyi embertan alapeszméjéről" (Természettud. Közl. XXXVIII. k.) című tanulmányaiban és a bűnügyi embertanról tartott egyetemi előadásáiban találhatjuk meg.

Álláspontja, mint már említettük, az eddigi kutatások objektív értékelésén nyugszik. "Ha ez idő szerint a fegyencek embertani vizsgálata, mely még zsenge korát éli, nem is mutathat fel oly eredményeket — írja egy helyen — amelyek a gyakorlati életre nézve kilátásba helyezhetnék mindazon remények megvalósulását, amelyeket a társadalom e vizsgálatokhoz köt; mindez a legkevésbé sem csüggesztheti